

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดเขียนบางแก้ว¹ The Participation of the Community in the Conservation of Cultural Heritage. The Case Study was Written Kaeo

ณตปกร สุขนัย^{2*} และปัญญา เทพสิงห์³
Natapakon Surnui^{2*} and Punya Tepsingh³

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนวัดเขียนบางแก้วอำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง

² นักศึกษาหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

² Students Education Program Faculty of Human and Social Development, Faculty of Liberal Arts,
Prince of Songkla University, Hat Yai District, Songkhla Province.

³ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตหาดใหญ่

³ Associate Professor Dr., Professor, Department of Educational Foundation. Faculty of Liberal Arts,
Prince of Songkla University, Hat Yai District, Songkhla Province.

* Corresponding author, E-mail: nimitchai21@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดเขียนบางแก้ว ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเจาะจงกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 20 คน และนำเสนอผลของการศึกษามาวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม วัดเขียนบางแก้วในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมมาจากชาวบ้าน เยาวชนในชุมชน พระสงฆ์ ส่วนปกครองท้องถิ่นผู้มีจิตศรัทธาและกรมศิลปากรร่วมด้วยช่วยกันตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การดำเนินการ ตลอดจนการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันโดยมีภาครัฐเป็นผู้จัดอบรมและสนับสนุนเงินทุนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของวัดเขียนบางแก้วยังพบอีกว่าคนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจกันเป็นอย่างดีในการตัดสินใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างรอบคอบและร่วมปฏิบัติตามกฎกติกาที่ทางกรมศิลปากรวางไว้ มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการประเมินผล พร้อมกับเตรียมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับมรดกอันล้ำค่าและคนในชุมชนจะนำความรู้ที่สะสมมาจากรบรุษมาปรับใช้ในการอนุรักษ์เพื่อให้สืบสานต่อไป

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม วัดเขียนบางแก้ว

Abstract

This research aims to study the involvement of the community in the conservation of cultural heritage The case study was written by a dog this research using data collected by observation without participation In interviews and conversations with

the informant Depth interviews The group interviewed 40 people who provided information and present the results of a study analyzing data descriptive

The study found that The participation of the community in the conservation of cultural heritage, wrote a dog at all stages of the participation came from Young people in the local community of monks Together with the government as the training and funding for the conservation of cultural heritage write a glass. It also found that people in the community to understand each other well in The donors and the Fine Arts Department. Well, from the planning stage to the implementation of all the beneficiaries decided to attend events carefully and follow the rules laid down by the Department of Fine Arts. People in the community are also preparing affected and changes in various fields to come up with a precious heritage and the community to bring awareness to an equation derived from the primitive forefathers model human adaptation in conservation. According to a further

Keywords: The participation of communities, cultural heritage conservation,
Writes a glass

บทนำ

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้สร้างสะสมไว้และสืบทอดต่อกันมาถึงปัจจุบัน เป็นรูปแบบวิถีชีวิตที่เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการดำรงชีพของคนในอดีตประกอบด้วยอนุสรณ์สถาน สิ่งก่อสร้างที่อยู่อาศัยซากของเมืองร่องรอยของสถานที่โบราณศิลปวัตถุศิลปะการช่างศิลปหัตถกรรม รวมถึงตำนานความรุ่งเรืองทางศาสนาและเหตุการณ์เล่าขานเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงคติความเชื่อ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาของคนในอดีตมีคุณค่าต่อสังคมและชุมชนอันเป็นที่ตั้งของแหล่งมรดกทาง วัฒนธรรมจึงควรแก่การอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมนี้ไว้อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์มรดก ทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องมีชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะเป็นเจ้าของพื้นที่และผู้รับมรดกจากบรรพชน โดยตรง ดังที่ร่างกฎบัตรประเทศไทย (2010) ว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม กำหนดให้ ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การพิจารณา การตรวจสอบในการอนุรักษ์และพัฒนา มรดก วัฒนธรรม

นอกจากนี้องค์การวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ได้กำหนดนโยบายและ วางแผนแม่บทเพื่อปกป้องคุ้มครองการอนุรักษ์และการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ และ ละเว้นการดำเนินการใด ๆ ที่อาจจะทำลายมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของรัฐภาคีอื่น ๆ ทั้งโดย ทางตรงและทางอ้อม ขณะเดียวกันสนับสนุนและช่วยเหลือรัฐภาคีอื่น ในการศึกษาวิจัยและปกป้อง คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติในประเทศนั้น ๆ จึงเป็นหน้าที่ขององค์กรประเทศนั้น ๆ ต้องเร่งหามาตรการเพื่อให้มรดกวัฒนธรรมดำรงสถานะอยู่ได้ แนวทางหนึ่งที่เห็นควรก็คือการให้ชุมชนเข้ามา มีส่วนร่วม

มรดกวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมหลายแห่งที่ประสบปัญหาการอนุรักษ์ส่วนหนึ่งเกิดจากแหล่ง ศิลปกรรมเหล่านี้ได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากรโดยปราศจากการมีส่วนร่วมจากประชาชนหรือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้โบราณสถานโบราณวัตถุในพื้นที่นั้นประสบปัญหาถูกโจรกรรมถูกบุกรุกหรือถูก

ทำลายจากประชาชนหรือหน่วยราชการจากความตั้งใจหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ซึ่งส่งผลให้สิ่งก่อสร้างซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าเหล่านี้ตกอยู่ในภาวะสูญหาย (นพวรรณ ชีระพันธ์เจริญ, 2546, น.1) มีงานศึกษาของ ปรีดา พูลสิน (2555) เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัสที่พบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ชุมชนตระหนักถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าต่อการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน นับเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ปรัชญา ศิลปะและประเพณี วัฒนธรรมให้ยังคงอยู่และถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า ความตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดประสิทธิภาพนั้นจะต้องส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหนและเห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้มากยิ่งขึ้นเน้นให้ทุกคนได้รู้ว่าการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของทุกคน ไม่ใช่เฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้นนอกจากนี้ควรมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการวางแผนด้านการปฏิรูปทัศน์และจัดประชาสัมพันธ์การปลูกฝังให้มีจิตสำนึกเข้าร่วมในกิจกรรมของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมรวมทั้งช่วยกันสอดส่องดูแลคอยตักเตือนผู้ทำลายเพื่อเป็นการดูแลรักษาทานุบำรุงมรดกวัฒนธรรมให้ยั่งยืนตลอดไป (ชุมพลพิชพันธ์ไพศาล, 2553, น.5)

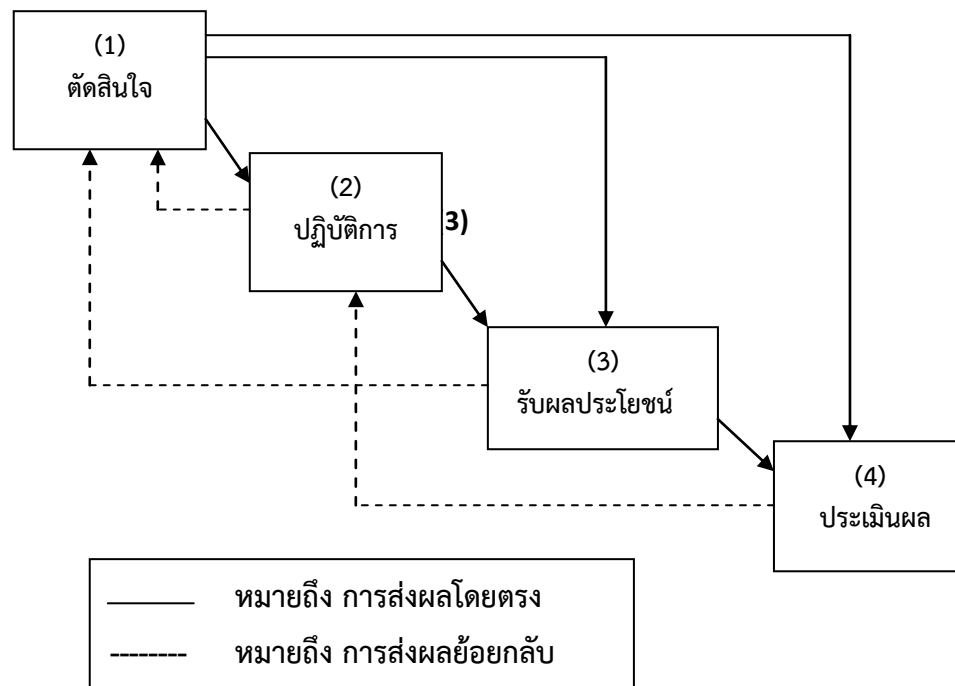
วัดเขียนบางแก้วเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่ในชุมชนบางแก้ว สร้างขึ้นสมัยศรีวิชัย มีลักษณะอุโบสถเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน มีขนาดสูง 22 เมตร รอบฐานยาว 16.650 เมตร เป็นแบบลังกาหรือแบบมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช แต่ก็ยังมีเค้าของเดิมอยู่บ้าง เช่น ฐานพระเจดีย์ 8 เหลี่ยม อิทธิพลศิลปะปาละของอินเดีย ชุ่มพระพุทธรูป 3 ชุ่ม แบบอิทธิพลศิลปะชาวทวารวดีว่ามีบัลลังก์และปล้องไฉนยอดมหาธาตุหุ้มด้วยทองคำหนัก 97 บาท 2 สลึง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ปัจจุบันเป็นมรดกอันทรงคุณค่าของชุมชนและท้องถิ่น ไช้เม็ก อุทยาวลี (2550, น.480) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้ กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลาพบว่าความร่วมมือในการอนุรักษ์เอกสารโบราณทั้งหนังสือชุด ไບลานของวัด ทั้งจากส่วนราชการและชุมชนท้องถิ่นการดำเนินการส่วนใหญ่มาจากท้องถิ่น จึงทำให้เห็นว่าการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมคนในท้องถิ่นมีโอกาสเข้ามาจัดการเป็นส่วนใหญ่ ยังจะเห็นได้จากการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัดเขียนบางแก้ว ซึ่งเกิดจากชุมชนต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบางแก้ว พระสงฆ์และชาวบ้านจึงเป็นบุคลากรสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขณะที่ทางราชการได้เข้ามาสนับสนุนเป็นครั้งคราว อาทิ หน่วยงานกรมศิลปากรที่เข้ามาศึกษาแหล่งข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่โบราณวัตถุ

การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีหลายแนวทาง โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff. 1981: น.6) ได้ให้แนวคิดว่าการมีส่วนร่วมมีหลายมิติ มิติแรกเป็นการพิจารณาด้านเรื่องของการมีส่วนร่วมโดยแยกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ได้อธิบายและวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วยการสนับสนุน ทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ทางด้านต่าง ๆ ประกอบไปด้วย ผลประโยชน์ทางด้านวัสดุ ผลประโยชน์ทางสังคมและผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เกี่ยวกับการควบคุมและการตรวจสอบ การดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1977) เสนอไว้สรุปได้ดังภาพที่ 1 ที่แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นการตัดสินใจมี ความสำคัญมากสาเหตุว่าการตัดสินใจจะส่งผลต่อการปฏิบัติการ และการปฏิบัติการจึงมีผลต่อไป ยิ่งการรับผลประโยชน์และการประเมินผลในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้นการตัดสินใจจะมีผล โดยตรงต่อการรับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วย

ภาพที่ 1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff

ส่วนมิติที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลผู้มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดนี้มาใช้เป็นกรอบในการศึกษาด้วย การศึกษารุ่นนี้จึงมีความสำคัญที่จะทำให้ได้รับทราบว่ารายละเอียดในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของวัดเขียนบางแก้วเป็นอย่างไรการดำเนินการศึกษาจะทำให้ได้แนวทางการอนุรักษ์ให้วัดอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดเขียนบางแก้ว

วิธีดำเนินการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และภาคสนามเพื่อหาคำตอบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ใช้เทคนิควิธีด้วยสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 20 คน ได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการวัด กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มข้าราชการกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ชุมชนวัดเขียนบางแก้ว **เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงไปยังผู้ที่จะให้ข้อมูลได้มากที่สุด** นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสังเกตควบคู่กันด้วยนำข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์แบบเจาะลึกมาจำแนกหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา ทัศนคติ และสร้างข้อสรุป นำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ชุมชนวัดเขียนบางแก้วซึ่งเป็นชุมชนชนบท สภาพโครงสร้างและสังคมค่อนข้างดี มีปัญหาและความต้องการด้านโครงสร้างชุมชนและการร่วมกันทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันปฏิสังขรณ์วัดเขียนบางแก้วทั้งด้านสภาพแวดล้อมโดยรอบและภูมิทัศน์ของวัดแต่ยังคงไว้ซึ่งความเป็นบริบทพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าและโบราณสถานและโบราณวัตถุไม่ให้เกิดทำลายลงไป ด้านสังคมเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีอยู่ เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้าแสงสว่างสาธารณะ การเพิ่มรายได้และการส่งเสริมสุข(สรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์คนในชุมชน ณ วันที่ 19 มกราคม 2558) ชุมชนมีส่วนร่วมและมีความสามารถในการจัดทำแผนอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมวัดเขียนบางแก้ว ระยะ 4 ปี อย่างสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนวัดเขียนบางแก้ว โดยการมีส่วนร่วมได้อย่างสมบูรณ์ และมีแนวทางพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนาจะต้องสร้างความร่วมมือคนในชุมชนรู้จักคุณค่า ในมรดกวัฒนธรรมของตนเองที่ได้รับการตกทอดกันมาดังคำกล่าวของกำนันชุมชนวัดเขียนบางแก้วที่ว่า “ผมมีความเชื่อว่าถ้าเราไม่รู้จักตนเองก็พัฒนาตนเองไม่ได้ และไม่ควรไปดึงแบบตะวันตกมามากเกินไป..”

ภาพที่ 1 การประชุมและการวางแผนกิจกรรมของผู้คนวัดเขียนบางแก้ว
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2558

ประชาชนในชุมชนวัดเขียนบางแก้วได้เรียนรู้ มีทักษะและประสบการณ์ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน มีกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมชัดเจน และมีความพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดำเนินงานด้านต่าง ๆ อาทิเช่น กิจกรรมแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ กิจกรรมดังกล่าวเราจะเห็นการมีส่วนร่วมของชุมชนชัดเจนมากที่สุดร่วมไปถึงการได้รับผลประโยชน์ทั้ง

พื้นที่วัดเองและตลอดถึงคนในชุมชน ถึงดั่งคำสัมภาษณ์ของพระครูกาเดิมเจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2558)

“...เดิมนตอนที่ฉันทได้บวชในปี พ.ศ 08 ก็ประมาณ 50 ปีแล้วนั้นนะพอถึงวันสำคัญทางศาสนา เราคนในชุมชนและชาวบ้านได้รวบรวมปัจจัยคนละบาทซื้อผ้ามาห่มพระธาตุ เมื่อก่อนไม่ได้อะไรมากแต่ที่หลังประมาณ 20 ปีได้ มันเกิดกระตือลือลั่นกันข่าวไปถึงเขาชัยสน ชมรมผู้สูงอายุอำเภอเขาชัยสน โรงพยาบาลด้วยเขามา พอที่หลังข่าวกะแผ่กระจายออกไปจนถึงอำเภอและจากนั้นก็จังหวัดมีการเข้าร่วม จัดประชุมวางแผนและช่วงนั้นกะยังไม่ได้ปรับปรุงภูมิทัศน์ที่ ยังไม่ได้ทาสีพระธาตุ และอาคารต่างๆก็ยังไม่มีการดำเนินการที่แต่หลังจากนั้นไม่นานมีการท่องเที่ยวเข้าร่วมจึงทำให้อีกกะที่ทศกริโครมทำให้มีแผนงาน เป็นรูปธรรมมากขึ้นเพราะทางราชการมีงบประมาณมากกว่าเราจึงทำให้กิจกรรมดังกล่าวเป็นประเพณีของคนพัทลุงไปแล้ว...”

ภาพที่ 2 ชาวบ้านร่วมกันแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2558

จากกิจกรรมดังกล่าวเราจะเห็นการมีส่วนร่วมของชุมชนวัดเขียนบางแก้วว่าเป็นไปตามขั้นตอน และกระบวนการความคิดตัดสินใจของแต่และฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้งานดำเนินการและเกิดผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งฝ่ายผู้จัดกิจกรรมและผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยผลการประเมินจะเห็นได้จากการที่ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุมีคนเข้าร่วมกันมากมายและยิ่งใหญ่ขึ้นทุกครั้งที่งบประมาณสัมภาษณ์มาข้างต้นแล้วนั้น

การอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมวัดเขียนบางแก้วเป็นรูปแบบการบริหารร่วมกันของคนในชุมชนและโดยมีฝ่ายรัฐเข้ามามีส่วนร่วมด้วยช่วยกันและแบ่งโซนการรับผิดชอบในแต่ละส่วน โซนที่มีส่วนร่วมรวมกันจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- 1) ส่วนพื้นที่บริเวณพระธาตุซึ่งอยู่ทางทิศใต้ติดกับแม่น้ำซึ่งบริเวณนี้จะเป็นเขตรับผิดชอบของกรมศิลปากรเข้ามารักษาและซ่อมบำรุงส่วนชาวบ้านไม่สามารถต่อเติมหรือซ่อมบำรุงได้มีเพียงแต่เก็บกวาดใบไม้และช่วยกันรักษาความสะอาดรอบ ๆ บริเวณเท่านั้น และ
- 2) ส่วนพื้นที่ทิศเหนือของวัดเขียนบางแก้วส่วนนี้จะเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดเขียน โดยมีพระสงฆ์และคณะกรรมวัดคนในชุมชนและเทศบาลจงบถนร่วมกันรักษาและดูแลตลอดจนถึงการปรับปรุงอย่างไรก็ตามเมื่อมองภาพรวมจากการศึกษาพบว่า ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยแยกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจ

การร่วมวางแผนในการตัดสินใจจะประกอบด้ว้ส่วนหลักได้แก่ ส่วนผู้นำทางศาสนา ส่วนผู้นำการปกครอง และชาวบ้านเป็นส่วนที่คิดวางแผนและจัดตั้งตัวแทนในการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดผลสำเร็จก่อนการวางแผนตัดสินใจมีการกำหนดความต้องการ ผ่านการเลือกคณะกรรมการโดยการประชุมผ่านเวทีหมู่บ้านโดยการจัดประชุมที่วัดโดยได้ทำการนัดผ่านผู้นำปกครองเป็นผู้ดำเนินงานและได้มีฝ่ายคณะสงฆ์หรือเจ้าอาวาสเป็นผู้เข้าร่วมตัดสินใจและหาข้อสรุปอีกด้วยทั้งนี้ข้อสรุปในการกำหนดความต้องการส่วนใหญ่จะเป็นด้านการปรับปรุง การต่อเติม การซ่อมบำรุง การดูแลโบราณวัตถุโบราณศิลปะภายในวัดเป็นส่วนใหญ่ตลอดจนการช่วยกันอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของวัดเขียนเป็นหลักและแยกการกำหนดความต้องการ ซึ่งได้แก่ ด้านการปรับปรุงบริเวณโดยรอบพระธาตุ(เขตรับผิดชอบกรมศิลปากร)ส่วนนี้ชุมชนมีความแสดงความต้องการโดยการเป็นผู้ช่วยตรวจสอบดูแลบริเวณรอบเพื่อให้เกิดความสะอาดและช่วยกันสังเกตร่องรอยแตกร่อยร้าวต่างตลอดจนการติดต่อประสานข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ให้กับกรมศิลปากรมาแก้ไขปรับปรุงโดยเร็วอีกด้วยอีกด้านหนึ่งคือ กิจกรรมของวัดชุมชนจะมีการแสดงความต้องการในการปรับปรุงบริเวณทางเดินและภูมิทัศน์โดยรอบและมีความต้องการที่จะจัดการบริหารพื้นที่นี้โดยตนเองในการสร้างหรือต่อเติมสิ่งต่าง ๆ อาทิเช่นการสร้างห้องน้ำ การสร้างกุฏิและสร้างที่นั่ง เป็นต้นโดยขอเป็นผู้จัดสรรทางงบประมาณในการดำเนินการเองทั้งหมด

การวางแผนตัดสินใจอาจแยกเป็นเชิงกายภาพ เชิงสังคมการวางแผนเชิงกายภาพเป็นการจัดการกับสิ่งก่อสร้าง ศิลปวัตถุ การทำความสะอาดจะแบ่งออกเป็นดังนี้ คณะกรรมการจะมอบส่วนนี้ให้แก่วัดเป็นผู้รับผิดชอบและจัดสรรบุคคลที่มีจิตศรัทธาช่วยกันทำความสะอาด ส่วนนี้จะทำความสะอาด1เดือนครั้งโดยผู้ที่เข้าร่วมที่จะช่วยกันทำความสะอาดใช้ล้างห้องน้ำ ล้างพระธาตุ ทำความสะอาดพิพิธภัณฑ์สถานของโบราณวัตถุต่าง และเก็บขยะนั้นขั้นตอนการปฏิบัติ นั้น มีการวางแผนร่วมกับเจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว(พระครูภาติการ)ท่านได้อบรมขั้นตอนการปฏิบัติกับผู้มีจิตศรัทธาทั้งพร้อมสนับสนุนเรื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ให้สำหรับทำความสะอาด

การวางแผนจะแบ่งออกตามระยะเวลาที่จะปฏิบัติเพื่อให้เสร็จตามเวลาที่กำหนด ส่วนมากจะเริ่มขั้นตอนแรกคือ

- 1.กำหนดขั้นตอนปฏิบัติ เช่นแบ่งกลุ่มคนออกเป็นแต่ละส่วนในขั้นตอนการทำความสะอาดในแต่ละส่วน
- 2.วางขั้นตอนการปฏิบัติตามความถนัดของแต่ละบุคคล เช่น ผู้หญิงช่วยเก็บขยะ ผู้ชายขึ้นที่สูง
- 3.เก็บอุปกรณ์จากทางวัดเขียนบางแก้ว เช่น ไม้กวาด ผ้าเช็ดกระจก ไม้ถูพื้น น้ำยาทำความสะอาด ถังน้ำ เป็นต้น

- 4.ระยะเวลาในการปฏิบัติ ในส่วนนี้ เริ่มตั้งแต่เช้า ประมาณ 9.00 น. ถึง 11.00 น.ส่วนมากก็ไม่เกินนี้
- 5.เก็บอุปกรณ์และสำรวจความเรียบร้อย
- 6.รับพรจากเจ้าอาวาสพร้อมทั้งร่วมกันรับประทานอาหารเที่ยงหลังจากพระฉันท์เสร็จ

การวางแผนเชิงสังคม ส่วนนี้จะเป็นการวางแผนสรรหากำลังบุคคลมาช่วยกันโดยผ่านการประชุมกันระหว่างคณะกรรมการเจ้าอาวาสและคนในชุมชนเช่น การเชิญชาวบ้านมาถว้หาญ์รอบโบสถ์ขั้นตอนการวางแผน

- 1.เริ่มจากการนัดประชุมโดยการประกาศของคณะกรรมการให้คนในชุมชนมาร่วมประชุม
- 2.ได้กำหนดวันและให้คนในชุมชนนำอุปกรณ์กันมาเอง เช่น มีดพรว้า จอบ และเลื่อย

- 3.กำหนดพื้นที่บริเวณที่ทำการถางหญ้าและตัด
- 4.ระยะเวลาประมาณ 1 วัน
- 5.ทางวัดมีการแจกวัตถุมงคลให้แก่ผู้เข้าร่วมเพื่อเป็นสิริมงคลในการเสวยเวลา

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ได้แก่การสนับสนุนด้านทรัพยากรด้านการบริหารและการประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนทรัพยากรด้านต่างอาทิ ไม้ หลังคา สี ทราย ปูน และเงิน วิธีการสนับสนุนทรัพยากรทำได้โดยคนในชุมชนช่วยกันหาไม้ที่มีอยู่บริจาคให้แก่วัดเพื่อนำไปใช้การสร้างคนในชุมชนช่วยกันรวบรวมเงินทุนจากผู้มีจิตศรัทธาในการหาเงินซื้อหลังคาคนในชุมชนเป็นผู้ติดต่อประสานงานครุฑญาติในการร่วมบริจาคค่าใช้จ่ายในการดำเนินการซื้อสีคนในชุมชนและผู้ที่มีจิตศรัทธาได้ร่วมกันออกค่าใช้จ่ายซื้อทรายมาให้วัดและช่วยกันหาทรายจากพื้นที่ชายทะเลมาโดยการช่วยกันออกแรงขุดและขนทรายเข้าวัดเพื่อให้วัดมีทรายไว้สำหรับก่อสร้างและปรับปรุงพื้นที่โดยรอบคนในชุมชนมีการร่วมกันเป็นคณะเจ้าภาพในการทอดกฐิน ผ้าป่าสามัคคีในการหาทุนจัดซื้อทรัพยากรต่าง ๆ ที่ใช้ในการกิจกรรมต่าง ๆ

การสนับสนุนด้านการบริหาร มีคณะกรรมการบริหาร 4 คนการเลือกคณะกรรมการทำโดยเลือกมาจากคนในชุมชนเป็นผู้เลือกมาเองส่วนใหญ่ก็เป็นนักการเมืองของคนในชุมชนเองเพราะเขาได้เลือกและได้รับการไว้วางใจให้เป็นผู้นำชุมชนและพัฒนาต่างอยู่แล้วจึงได้รับการไว้วางใจต่อคนในชุมชนในการทำหน้าที่ผ่านคนชุมชนเอง คณะกรรมการบริหารจะมีหน้าที่ทั้งการวางแผน บริหาร และเป็นผู้ดำเนินการเบิกจ่ายงบประมาณทั้งหมดในส่วนของเงินบริจาค กรรมการมีวาระการบริหารที่ 4 ปีเพราะกรรมการชุดเก่าจะหมดวาระในการบริหารงานทั้งการเป็นคณะกรรมการและนักการเมืองจึงต้องทำการเลือกชุดใหม่เข้ามาบริหารแทนเว้นแต่คณะกรรมการชุดเก่าได้รับการเลือกตั้งเป็นฝ่ายบริหารอีกจึงจะมีสิทธิในการเข้ามาบริหารและจัดการต่อการประสานความร่วมมือแบ่งออกเป็น ประสานทางราชการ ส่วนนี้จะเป็นการประสานการมีส่วนร่วมแบบทวิภาคี คือการประสานของความร่วมมือจากราชการเพื่อประสานขอบุคลากร และเครื่องมือเครื่องใช้อุปกรณ์ เครื่องจักรมาร่วมในการสนับสนุนและช่วยกันระหว่างคนในชุมชนให้การพัฒนาวัดเขียนบางแก้วโดยการประสานทางราชการผู้นำท้องถิ่นเป็นคนติดต่อประสานงานต่อเทศบาล อำเภอ และจังหวัด การประสานทางคณะกรรมการส่วนนี้จะเป็นการดำเนินงานจะทำสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยมีคณะกรรมการที่ถูกเลือกเป็นผู้จัดประสานด้านต่าง ๆ อาทิ การระดมหาทุน ระดมคนงาน จัดซื้อจัดจ้างและบริหารงานต่าง ๆ ของวัดเขียนบางแก้วประสานผู้มีจิตศรัทธาต่อวัดและองค์พระธาตุส่วนนี้ผู้มีจิตศรัทธาช่วยกันแปะประกาศและบอกต่อกันไปเพื่อหาทุนมาสนับสนุนพร้อมทั้งช่วยกันออกแรงกายแรงใจอีกด้วย การประสานทางคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสเป็นผู้ประสานและประชาสัมพันธ์ให้ทราบในที่ต่างที่ได้ไปหรือเข้าร่วมกิจกรรมสงฆ์ต่าง ๆ พร้อมทั้งช่วยประสานพระในวัดจองถนนและคณะสงฆ์ต่าง ๆ มาร่วมด้วยช่วยกัน

การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งเป็นด้านวัตถุด้านสังคมด้านวัตถุชุมชนจะได้รับ ผลประโยชน์เชิงวัตถุได้การใช้สอยร่วมกันในการใช้สถานที่และทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดแสดงและพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้ก็ทำให้เกิดรายได้และอาชีพเสริมอีกทางหนึ่งด้วยอาทิเช่นศาลาชุมชนได้มีการนัดปิกนิกหรือกันและนัดประชุมกันเป็นต้น

ด้านสังคมชุมชนได้รับผลประโยชน์ด้านจิตใจของชุมชนและชุมชนอื่นการจัดกรรมกิจสังฆกรรมระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนนำเด็กนักเรียนนักศึกษามาอบรมศึกษาคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นชุมชนและจังหวัดเพื่อให้คนภายนอกสามารถศึกษาหาความรู้ใช้สถานที่และเป็นที่รู้จักมากขึ้นเป็นเกียรติศักดิ์ศรีของคนในชุมชน ชุมชนยังได้รับผลประโยชน์ส่วนตัว เมื่อวัดบางแก้วเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเกิดรายได้มีอาชีพเสริมมีความผูกพันและเกิดการสำนึกรักบ้านเกิดมากขึ้นรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้นมีความภาคภูมิใจในตนเองต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

นอกจากนี้เกิดการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มให้กลุ่มตัวเองเป็นที่ได้รับการยกย่อง อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในการช่วยกันคิดและวางแผนร่วมกับวัดในการติดต่อประสานให้ทางอำเภอเห็นถึงความสำคัญในการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ทำให้กลุ่มคนที่มาเข้าร่วมได้รับรางวัลและสิ่งตอบแทนเพื่อเป็นสิ่งยืนยันว่าได้มีการเสียสละและสมควรต่อการได้รับการยกย่องจากสังคมทำให้คนในกลุ่มได้รู้จักสังคมภายนอกและบุคคลในชุมชนมากขึ้น

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ชุมชนมีส่วนเข้ามาควบคุมอาทิจำการควบคุมการเบิกจ่ายงบประมาณในการก่อสร้างแต่ละครั้งควบคุมการบริหารงานของคณะกรรมการโดยการตั้งเป็นฝ่ายคำนวณควบคุมด้านทรัพยากรทางโบราณวัตถุและโบราณศิลปะเพื่อไม่ให้ถูกทำลายคนที่เข้าควบคุมการอนุรักษ์เป็นคนหลายระดับที่แตกต่างกันไปในความชำนาญและประสบการณ์โดยมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดีทั้งคนเฒ่าคนแก่รวมถึงส่วนงานราชการเป็นผู้เข้ามาควบคุมและดำเนินการด้านต่าง ๆ โดยแบ่งเป็นชาวบ้านผู้ใหญ่ กำนันโรงเรียนพระสงฆ์

ชุมชนมีส่วนเข้ามาตรวจสอบค่าใช้จ่ายคือตรวจสอบเงินส่วนกลางของวัดมีการเบิกจ่ายผ่านคณะกรรมการและตัวแทน 3 คนเก็บบิณฑบาตใช้จ่ายทั้งหมดคณะกรรมการนำเข้าที่ประชุมรายรับรายจ่ายทั้งหมดเพื่อให้ชุมชนรับทราบในการบริหารและเกิดการโปร่งใส คนที่เข้าตรวจสอบการอนุรักษ์เป็นผู้นำชุมชน คนที่ชุมชนนับถือและกลุ่มอำนาจเก่าอาทิ อดีตข้าราชการเก่า คนเฒ่าคนแก่ที่ใกล้ชิดวัดและมีความชำนาญในการบริหารงานดังกล่าวกลุ่มตัวแทนต่างในชุมชน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่ม อ.ส.ม. กลุ่มแม่บ้าน

ชุมชนยังมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการสร้างศาลา ขั้นตอนการประเมินได้แก่การตรวจสอบตามสเปคและให้เป็นไปตามแบบแผนการก่อสร้างติดตามผลการก่อสร้างติดตามงบเบิกจ่ายให้เป็นไปตามแผนงานสรุปว่าโครงการผ่านหรือไม่คนที่เข้าประเมินผล อาทิเช่น คณะกรรมการที่ได้มาจากตัวแทนคนในชุมชน เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว ผู้ใหญ่กำนัน นายกเทศบาลจองถนน

สรุปและอภิปรายผล

ด้านการวางแผนและตัดสินใจผลด้านการวางแผนและการตัดสินใจจากแนวคิดทฤษฎีโคเฮนพบว่ามิติเรื่องชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้นจะเกิดขึ้นจากตัวผู้ที่เข้าร่วมเองโดยไม่มีใครเป็นคนบังคับหรือมีคำตอบแทนใด ๆ ผู้ที่เข้าร่วมเองมีแนวคิดที่ตรงกันและเห็นถึงประโยชน์ในวันข้างหน้าเพื่อในสถานที่นั้นคงอยู่เป็นมรดกตกทอดให้แก่ลูกหลานตนเอง

โดยการกำหนดความต้องการที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในมิติดังกล่าวเช่นการปรับปรุงพระธาตุ การก่อสร้างและต่อเติมสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ให้เกิดผลสำเร็จโดยอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งสิ้นในการคิดวางแผนและตัดสินใจ

จากมติดังกล่าวมีขั้นตอนการวางแผนร่วมกันของคนในชุมชนผ่านคณะกรรมการหรือตัวแทนคนในชุมชนที่ได้ทำการเลือกมาแล้วให้มาบริหารจัดการโดยมีคนในชุมชนเป็นผู้เข้าร่วมรับฟังและลงประชามติ

จากมติดังกล่าวมีขั้นตอนการตัดสินใจ โดยผู้ที่มีอำนาจก็เป็นตัวแทนฝ่ายต่างที่ได้รับการคัดเลือกมาจากคนในชุมชนและมีการลงมติผ่านที่ประชุมให้เป็นผู้ดำเนินในกิจกรรมดังกล่าวโดยการเห็นชอบเองของคนในชุมชนวัดเขียนบางแก้ว

อภิปรายผลด้านปฏิบัติการจากแนวคิดทฤษฎีโคเฮนพบว่า มิติด้านปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของชุมชนจะประกอบด้วยการสนับสนุนด้านทรัพยากรส่วนนี้คนในชุมชนร่วมกันสนับสนุนและหาทุนมาสนับสนุนโดยผ่านการติดต่อของคนในชุมชนและชุมชนรอบข้างเข้ามามีส่วนร่วมไปถึงหน่วยงานของรัฐเป็นตัวขับเคลื่อนเพื่อให้ได้มาซึ่งวัสดุที่ใช้ในการอนุรักษ์และต่อเติมปรับปรุงวัดเขียนบางแก้ว

การบริหารเป็นการบริหารของคณะกรรมการที่เลือกโดยคนในชุมชนในเป็นตัวแทนในการบริหารงานวัดเขียนบางแก้วโดยมีชาวบ้านเป็นผู้รับฟังและเสนอแนวคิดพร้อมทั้งการลงมติในกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเขียนบางแก้ว

การประสานความร่วมมือจะเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนและชุมชนกับหน่วยงานรัฐเป็นผู้ประสานงานในวัดเขียนบางแก้วอภิปรายผลด้านผลประโยชน์จากแนวคิดทฤษฎีโคเฮนพบว่า มิติด้านผลประโยชน์จะมีผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างวัดกับชุมชนวัดเขียนบางแก้วในการใช้สอยด้านโบราณวัตถุและโบราณศิลปะโดยคนในชุมชนเองเป็นได้ประโยชน์ทั้งด้านอาชีพและชื่อเสียงของสถานที่ชุมชนอื่นรอบข้างอีกด้วยและยังส่งผลให้กับตนเองเป็นที่รู้จักของคนสังคมและเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชนอีกด้วย

การมีส่วนร่วมของชุมชนวัดเขียนบางแก้ว พบว่าได้ดำเนินการตามแบบแผนงานต่างๆที่ทำให้บุคคลอื่นเห็นความร่วมมือเป็นหมู่คณะแบ่งงานออกกันทำเพื่อให้งานนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางกันไว้โดยการร่วมมือกันตั้งแต่คนในชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำ คณะกรรมการตลอดจนถึงภาคส่วนราชการซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของปริดา พูลสิน(2555) พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมิตินทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ได้นำมาทำประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม โดยหน่วยงานในชุมชนทุกภาคส่วน ต้องมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นการนำทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมาถ่ายทอด สืบทอดต่อไป

การควบคุม การควบคุมโดยชุมชนชุมชนจะมีการตั้งบุคคลเข้ามาควบคุมและตรวจสอบในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดเขียนบางแก้วจะดำเนินการและพร้อมทั้งหาแนวทางแก้ไขโดยตัวแทนชุมชนทั้งหมดเป็นผู้ดำเนินการ

ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีบทบาทในการช่วยกันดูแลไม่ให้ถูกทำลายและสูญสลายไปกับกาลเวลาโดยการร่วมกันศึกษาและช่วยกันดูแลกันเองของคนในชุมชนและมีความภาคภูมิใจและตระหนักในหลักการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าในการเก็บรักษาและการรู้จักที่จะหวงแหน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของไพศาล สรรสวัสดิ์(2557) พบว่า สภาพมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความหลากหลายการสร้างความร่วมมือที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ถือปฏิบัติและยังคงสืบทอดจนถึงปัจจุบันมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยทั้งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและโบราณสถาน ทำให้เกิดศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่แฝงด้วยแรงศรัทธาในพุทธศาสนา และรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรจัดทำแผนและขั้นตอนในการมีส่วนร่วมและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเขียนเขียนบางแก้วอย่าเป็นรูปธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขข้อบกพร่องในกิจกรรมต่าง ๆ
2. ควรปลูกฝังความภาคภูมิใจในคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้ตกทอดไว้ให้แก่เยาวชนคนรุ่นหลัง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาปัจจัยอื่น ๆ เพิ่มเติมเช่น ความผูกพันต่อวัดกับชุมชน
2. ควรศึกษาบริบทวิถีแห่งชุมชนคนบ้านบางแก้วว่าดำเนินตามวิถีชาวพุทธอย่างไรและรักษาความเป็นอัตลักษณ์ในเองได้อย่างเด่นชัด

เอกสารอ้างอิง

- นพวรรณ ชีระพันธ์เจริญ. (2546) เอกสารประกอบการศึกษาวิชา สด.651 ทฤษฎีและหลักการพัฒนาโคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, pp. 213 – 218)
- ปรีดา พูลสิน (2555) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม
- นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540) มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรมกรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ไข่มุก อุทยานาลี (2550, น.480) การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้ กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลา
- พระครูภาติการ (เพิ่ม) ฐานภทโท, สัมภาษณ์ 27 สิงหาคม 2558 ที่วัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง
- กิตติพงษ์ ชูบุ, สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2558 ที่วัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง
- รินรัก เล่ง, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2558 ที่วัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง